

Sławomir Baczulis:

Idea zrównoważonego rozwoju w dokumentach końcowych Szczytów Ziemi w Rio de Janeiro i Johannesburgu

Kontynuacja postępu cywilizacyjno-kulturowego w warunkach nasilającego się kryzysu środowiskowego (kryzysu ekologicznego¹) wymaga proekologicznych zmian systemowych we wszystkich sferach życia społecznego. Fundamentem tych przemian winna stać się idea określana mianem rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju, rozwoju trwałego, rozwoju stabilnego, rozwoju samopodtrzymującego, rozwoju samopodtrzymującego się – *sustainable development*), której istotę stanowi dążenie do harmonizowania społecznej i ekonomicznej sfery życia człowieka ze sferą przyrodniczą. Efektem tak pojmowanej harmonizacji może okazać się wzrost przyrodniczo, jak i kulturowo uwarunkowanej jakości życia, ukierunkowany na sprawiedliwość międzygatunkową, międzypokoleniową i transregionalną.

Nowy ład („pakt” antroposfery z biosferą) środowiskowy – łączący sfery: społeczną i przyrodniczą w jedność interesów – szczególną uwagę przypisuje, z jednej strony, rozwojowi gospodarczemu, zakładając, że poprawa, a przynajmniej nie pogorszenie stanu środowiska jest jednym z ważniejszych czynników, warunkujących rozwój ekonomiczny. Z drugiej strony zaś, jego istotnym wyróżnikiem staje się uznanie samoistnych wartości przyrodniczych i dążenie do zachowania równowagi ekologicznej w podstawowych ekosystemach, nie tylko z uwagi na możliwości ich ewentualnego wykorzystania dla rozwoju gospodarczego.

Na tak rozumiany ekorozwój składają się przekształcenia ekonomiczne, społeczne, techniczne i przestrzenne, zmierzające do zapewnienia dobrobytu obecnym, jak i następnym pokoleniom („złota zasada” postulująca pozostawie-

¹ Szerzej na temat społecznych i światopoglądowych przesłanek kryzysu ekologicznego zob. Z. H u l l: *Problemy filozofii ekologii*. W: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*. Red. A. P a p u z i ń s k i. Bydgoszcz 1999, s. 55–63.

nie następnym pokoleniom takich warunków, by mogły się rozwijać nie gorzej niż obecnie żyjące²), jak również trwałości i różnorodności przyrody oraz (w tym) życia w każdym jego aspekcie. Może to nastąpić poprzez zapewnienie określonej jakości środowiska, pożądanego stanu jakości zdrowia społeczeństwa, konserwatorską ochronę przyrody, podejmowanie proekologicznych kierunków rozwojowych w polityce i gospodarce wraz z racjonalnym wykorzystaniem zasobów (nieodnawialnych i odnawialnych). Na wszystkie wyżej wymienione problemy w kontekście idei zrównoważonego rozwoju powołują się sygnatariusze dokumentów końcowych Szczytów Ziemi w Rio de Janeiro i Johannesburgu.

Można przyjąć, iż po raz pierwszy podjęto próbę zdefiniowania zasad i celów zrównoważonego rozwoju na Konferencji Narodów Zjednoczonych,

obradującej na temat środowiska naturalnego człowieka, która odbyła się w dniach 5-16 czerwca 1972 r. w Sztokholmie. Spośród 26 zasad przyjętych na konferencji, które miały inspirować do ochrony i poprawy środowiska naturalnego człowieka, na uwagę w tym względzie zasługuje zasada 1. Podkreśla ona, iż: „[...] człowiek ma prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków egzystencji w środowisku o jakości zapewniającej życie w godności i dobrobycie. Ma on równocześnie obowiązek ochrony i poprawy środowiska dla obecnego i przyszłych pokoleń.”³

Skonkretyzowano (skryształizowano) wyżej wymienioną ideę w ramach III Sesji Zarządzającej Programem Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych (UNEP – *United Nations Environment Programme*⁴). Sesja odbyła się w 1975 r. w Nairobi, a ideę zrównoważonego rozwoju ujęto tam jako: „[...]

² Została ona włączona do zasad ekonomii środowiska przez Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju, tzw. Komisję Brundtland. Przedstawiony w 1987 r. raport komisji – zatytułowany *Nasza wspólna przyszłość* – przyjął, iż trwały i sprawiedliwy rozwój charakteryzuje się: trwałością ekologiczną, rozwojem ekologicznym, międzypokoleniową sprawiedliwością społeczną oraz sprawiedliwością społeczną w obrębie każdego pokolenia.

³ *Deklaracja końcowa Konferencji sztokholmskiej ONZ. Środowisko naturalne człowieka*. W: S. K o z ł o w s k i: *Ekologiczne problemy przyszłości świata i Polski*. Warszawa 1998, s. 154.

⁴ Program utworzony został rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 2997 z 16 grudnia 1972 r. na podstawie rekomendacji Konferencji sztokholmskiej. Od tej pory koordynuje on międzynarodowe badania i działania na rzecz ochrony środowiska. Nadto upowszechnia nowoczesne techniki ochrony, utrzymuje nadzór nad stanem środowiska na świecie, organizuje międzynarodowy system informacji o stanie środowiska, gromadzi fundusze na pomoc krajom podejmującym przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska oraz pomaga poszczególnym państwom w kształtowaniu właściwych stosunków pomiędzy rozwojem ekonomicznym a racjonalnym kształtowaniem środowiska.

taki przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który nie naruszałby w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie prowadziłby do degradacji biosfery, który godziłby prawa przyrody, ekonomii i kultury.”⁵ Obok zwrócenia uwagi na nieuchronność rozwoju gospodarczego, który nie naruszałby nieodwracalnie środowiska naturalnego, bardzo wyraźnie podkreślono potrzebę powiązania ochrony środowiska z polityką narodową oraz z planami społeczno-gospodarczymi poszczególnych krajów.

Sformułowana w ramach obrad definicja „społeczeństwa ekorozwoju” otworzyła nową kartę w (tak koniecznej w ramach kryzysu ekologicznego) dyskusji na temat rozwoju kulturowego i gospodarczego. Istotne są tu zwłaszcza wymogi ekologiczne – społeczeństwo, aby utrzymać zdolność do samosterowania swoim rozwojem, winno dążyć do utrzymania homeostazy i symbiozy z przyrodą. Odbywać się to powinno poprzez respektowanie oszczędnej produkcji oraz wykorzystywanie odpadów (w perspektywie potrzeb i zdrowia przyszłych pokoleń) wraz z przewidywaniem konsekwencji podejmowanych działań społeczno-gospodarczych⁶. Według Konrada Waloszczyka, rozwój zrównoważony jest ideą przewodnią ekonomii proeko-

logicznej, opartą na postulatach: zmiany wskaźników rozwoju gospodarczego z ilościowych na jakościowe, możliwie czystej produkcji, decentralizacji i ograniczenia nadmiernej i marnotrawnej konsumpcji.

Z wyżej wymienionych postulatów wynikają bardziej szczegółowe zasady, do których należy zaliczyć: zużywanie zasobów odnawialnych (lasów, wody pitnej, zwierzyny łownej, ryb itp.) w takim stopniu, w jakim przyroda może je zregenerować; zużywanie zasobów nieodnawialnych (ropy naftowej, surowców mineralnych) nie powinno być większe niż jednoczesne tworzenie ich substytutów i nowych, odnawialnych źródeł energii; nieemitowanie substancji toksycznych, których ziemski ekosystem nie może włączyć do swoich cykli; wprowadzenie czystej produkcji towarów, które powinny być tak projektowane, by po zużyciu mogły być wykorzystane ponownie (recykling, energia z biomasy) lub bezpiecznie neutralizowane (utylizowane); znaczne zwiększenie wydajności tych źródeł surowców i energii, które już znajdują się w użyciu; zrównoważenie ekspansji wielkich firm z rozwojem biznesu średniego i małego (również lokalnego); obligatoryjne informowanie przez producentów nowych technologii i towarów o tym, że ich produkty nie są szkodliwe dla zdrowia i środowiska;

⁵ *Definicje pojęć z zakresu ochrony środowiska*. Warszawa 1993, s. 110.

⁶ Zob. S. K o z ł o w s k i: *Ekologiczne problemy przyszłości świata i Polski...*, s. 11–12.

wprowadzanie proekologicznych reform za pomocą nie tyle zakazów i nakazów prawnych, ile systemu zachęt pozytywnych (na przykład odpowiednich podatków za korzystanie z zasobów środowiska, ulg podatkowych za wprowadzanie mechanizmów chroniących środowisko) tak, aby rozwój gospodarczy brał pod uwagę dobro przyszłych pokoleń⁷.

W 1983 r. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych powołało Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju. Na jej czele stanęła była premier Norwegii pani Gro Harlem Brundtland. Cele i działania komisji skupiały się wokół zbadania, jak również określenia, najważniejszych barier rozwoju cywilizacyjnego i związanych z nimi zagrożeń środowiska w skali globalnej. W 1987 roku komisja przygotowała raport zatytułowany *Nasza wspólna przyszłość*. Idea zrównoważonego rozwoju została przedstawiona w nim jako rozwój stabilny, oznaczający: „[...] taki proces zmian, w którym eksploatacja zasobów, kierunki inwestowania, kierunki postępu technicznego i zmiany instytucjonalne pozostają w harmonii i zachowują bieżąco i na przyszłość możliwości zaspokojenia ludzkich potrzeb i aspiracji.”⁸

Pierwszy Szczyt Ziemi – II Konferencja Organizacji Narodów Zjednoczonych nt. *Środowiska i Rozwoju*

(*United Nations Conference on Environment and Development – UNCED*) – obradował w Rio de Janeiro w dniach 3-14 czerwca 1992 r. Przyjęto następujące dokumenty: *Deklarację z Rio w sprawie środowiska i rozwoju* – zwaną *Kartą Ziemi*, *Globalny program działań – Agenda 21*, *Ramową Konwencję w sprawie zmian klimatu*, *Konwencję o różnorodności biologicznej* oraz zasady globalnego konsensusu w sprawie zarządzania lasami, ich ochrony i prawidłowego rozwoju – *Deklarację o ochronie lasów*.

Globalny program działań – Agenda 21 (Action Programme – Agenda 21) podzielony został na cztery części (czterdzieści rozdziałów), z których każda precyzuje zarys sposobów realizacji i osiągnięcia celów zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju. I tak: w części pierwszej znajduje się analiza społecznych i ekonomicznych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju, na które składają się: międzynarodowa współpraca mająca na celu przyspieszenie zrównoważonego rozwoju i odpowiedniej polityki wewnętrznej w krajach rozwijających się; walka z nędzą; zmiana modelu konsumpcji; dynamika demograficzna; ochrona i wspomaganie zdrowia ludzi; propagowanie trwałego rozwoju osiedli ludzkich, jak również integracja za-

⁷ Por. K. W a l o s z c z y k: *Planeta nie tylko ludzi*. Warszawa 1997, s. 208–209.

⁸ *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju*. Warszawa 1991, s. 71.

gadnień środowiska i rozwoju w procesie podejmowania decyzji.

Część druga opisuje sposoby ochrony i zarządzania zrównoważonym rozwojem. Zaliczono do nich: ochronę atmosfery; zintegrowane podejście do planowania i zarządzania zasobami gruntów; walkę z niszczeniem lasów; walkę z pustynnieniem i suszą; zarządzanie wrażliwymi ekosystemami (zrównoważony rozwój obszarów górskich); propagowanie zrównoważonego rolnictwa i rozwoju wsi; ochronę różnorodności biologicznej; bezpieczny dla środowiska system zarządzania badaniami naukowymi w zakresie biotechnologii; ochronę oceanów, wszystkich rodzajów mórz, włączając morza zamknięte i półzamknięte oraz tereny przybrzeżne (ochronę, racjonalne wykorzystanie i rozwój ich żywych zasobów); ochronę jakości i podaży zasobów słodkowodnych (zastosowanie zintegrowanego podejścia do problemu rozwoju, zarządzania i eksploatacji zasobów słodkowodnych); nieszkodliwe dla środowiska zarządzanie toksycznymi substancjami chemicznymi (włączając zwalczanie międzynarodowego nielegalnego obrotu substancjami chemicznymi i niebezpiecznymi); nieszkodliwe dla środowiska zarządzanie odpadami niebezpiecznymi (włączając zwalczanie nielegalnego międzynarodowego obrotu odpadami niebezpiecznymi); nieszkodliwe dla środowiska zarządzanie odpadami stałymi

(ściekami i ich pochodnymi) oraz nieszkodliwe i bezpieczne dla środowiska zarządzanie odpadami radioaktywnymi.

W części trzeciej znaleźć można refleksje na temat umacniania roli różnych grup społecznych – nazywanych w dokumencie partnerami na rzecz zrównoważonego rozwoju – w celu zintegrowania ich działań na rzecz wprowadzania tej idei w obieg życia społecznego. Sygnatariusze Agendy 21 zwracają się w nim do następujących grup społecznych: kobiet (postulując światową akcją na rzecz kobiet); dzieci i młodzieży; społeczności lokalnych i ich wspólnot; organizacji pozarządowych; władz lokalnych; robotników i ich związków zawodowych; przedstawicieli nauki (zgłaszając potrzebę światowej wspólnoty naukowej i naukowo-technicznej), biznesu, przemysłu, a także rolników.

Część czwarta – z kolei – proponuje i analizuje nowe rozwiązania w zakresie instrumentów, środków i mechanizmów niezbędnych w procesie tworzenia możliwości realizacyjnych dla wdrażania idei zrównoważonego rozwoju do życia społeczno-gospodarczego, w tym głównie: finansowych; tworzących możliwości transferu technologii nieszkodliwej dla środowiska; prawnych; naukowych; edukacyjnych, jak również dostępu do informacji w procesie podejmowania decyzji oraz współpracy międzynarodowej w tym zakresie⁹.

⁹ Por. szerzej: *Agenda 21. W: Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*. Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992, Szczyt Ziemi. Warszawa 1993, s. 21–531.

Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju nawiązuje ściśle do ustaleń *Deklaracji sztokholmskiej*. Obok wyraźnych podobieństw omawianych dalej, również w *Karcie Ziemi* daje się zauważyć jej antropocentryczny charakter. Zasada pierwsza tego dokumentu wyraźnie podkreśla, iż: „[...] istoty ludzkie są w centrum zainteresowania w procesie zrównoważonego rozwoju. Mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą.”¹⁰ Erę zrównoważonego rozwoju¹¹, w oparciu o omawianą deklarację, cechować powinna sprawiedliwość międzypokoleniowa charakteryzująca się łączeniem rozwojowych i środowiskowych potrzeb obecnych i przyszłych generacji (zasada 3).

Do niezbędnych wymogów zrównoważonego rozwoju zalicza się tutaj: suwerenne prawo do korzystania ze swoich zasobów naturalnych (zasada 2);

zmniejszenie różnic w poziomie życia; dążenie do zaspokojenia potrzeb większości ludzi na świecie (zasada 5); działania w dziedzinie środowiska i rozwoju, które biorą pod uwagę interesy, jak i potrzeby wszystkich krajów (zasada 6); ogólnoświatowe partnerstwo na rzecz zachowania, ochrony i przywracania zdrowia i integralności ekosystemu Ziemi (zasada 7); zredukowanie bądź wyeliminowanie niezrównoważonych systemów produkcji i konsumpcji; promowanie zrównoważonej polityki demograficznej, stabilizującej liczbę ludności (zasada 8), a także współpracę międzynarodową dotyczącą wymiany wiedzy naukowej i technologicznej w tym transferu technologii (zasada 9). Ponadto kluczowymi elementami sprzyjającymi realizacji w praktyce społecznej idei zrównoważonego rozwoju są w deklaracji m.in.: zapewnienie odpowiedniego dostępu do informacji do-

¹⁰ *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*. W: *Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”...*, s. 13.

¹¹ Stefan Kozłowski nazywa ją erą poprzemysłową, czyli czasem środowiska i rozwoju. Do reguł, na których winna oprzeć się owa era, zalicza on: uznawanie rozwoju psychicznego człowieka za główny cel życia; określenie nieprzekraczalnego poziomu zaspokajania własnych potrzeb materialnych; przyjęcie przeciętnej dzietności w rodzinie na dwoje dzieci; zaakceptowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju); dążenie do ochrony głównych ekosystemów Ziemi; opanowanie wiedzy o zarządzaniu zasobami przyrody; przyjęcie koncepcji wspierającego, otwartego systemu ekonomicznego; przyjęcie zasady sprawiedliwego handlu; opodatkowanie krajów uprzemysłowionych na rzecz państw rozwijających się; kreowanie narodowych polityk ekologicznych; rozwijanie praw i aktywności obywateli nadto tworzenie nowych, proekologicznych struktur organizacyjnych. Zob. S. Kozłowski: *Problemy ekocywilizacyjnej przemiany w Polsce z perspektywy uniwersalizmu*. W: *Ziemia naszym domem*. Red. J. Kuczyński. Warszawa 1996, s. 76. Szerzej o ekorozwojowej przemianie cywilizacyjnej zob.: S. Kozłowski: *Rio – początek ery ekologicznej*. Łódź 1993; Idem: *W drodze do ekorozwoju*. Warszawa 1997; Idem: *Ekologiczne problemy przyszłości świata i Polski...* oraz Idem: *Ekorozwój. Wyzwanie dla XXI wieku*. Warszawa 2002.

tyczącej środowiska, w której posiadaniu jest władza publiczna; możliwość udziału w procesie podejmowania decyzji (zasada 10); współpraca międzynarodowa prowadząca do wzrostu gospodarczego i osiągnięcia zrównoważonego rozwoju we wszystkich krajach (zasada 12); zapobiegawcze podejście w celu ochrony środowiska oraz zasada ostrożności, która postuluje, że tam gdzie występują zagrożenia poważnymi lub nieodwracalnymi zmianami, brak całkowitej naukowej pewności nie może być powodem opóźniania efektywnych działań, prowadzących do zapobiegania degradacji środowiska (zasada 15)¹².

W dniach od 26 sierpnia do 4 września 2002 r., w stolicy Republiki Południowej Afryki – Johannesburgu, Organizacja Narodów Zjednoczonych zorganizowała obrady Światowego Szczytu Zrównoważonego Rozwoju. Uczestnicy szczytu, nawiązując bezpośrednio do Konferencji ONZ nt. *Środowiska naturalnego człowieka* w Sztokholmie oraz do pierwszego Szczytu Ziemi – II Konferencji ONZ nt. *Środowiska i Rozwoju* (*United Nations Conference on Environment and Development – UNCED*), która odbyła się w Rio de Janeiro, zastanawiali się, jak zmniejszyć przepaść między biednymi a bogatymi oraz jak eliminować ubóstwo w świecie i zagrożenia dla środowiska. Obrady dotyczyły pięciu głów-

nych obszarów: czystej wody, nieszkodliwej dla środowiska energii, opieki zdrowotnej, zrównoważonego rolnictwa i zachowania bioróżnorodności na Ziemi. W ramach tak postawionych celów i kierunków rozwoju Szczyt Ziemi w Johannesburgu zaowocował przyjęciem przez uczestników *Planu działań*, który wskazuje, jak zwalczać ubóstwo, nie niszcząc zasobów naturalnych Ziemi oraz *Deklaracji politycznej z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju*.

Powyższe dokumenty w szczególności w sposób wpisały się w międzynarodową dyskusję prowadzoną w ramach Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization – WTO) w Doha, gdzie w dniach 9–13 listopada 2001 r. w ramach IV konferencji ministerialnej WTO, zapoczątkowano nową rundę negocjacji handlowych, dotyczących problematyki rozwoju. Ministrowie 142 krajów, członków WTO, uzgodnili wówczas tematykę nowej rundy wielostronnych negocjacji handlowych, która ma zliberalizować światową wymianę handlową i pobudzić globalną gospodarkę. Ustalono, że od początku 2002 r. zaczną się rozmowy o redukowaniu dotacji do eksportu rolnego, obniżeniu lub zniesieniu ceł na towary przemysłowe i o problemach krajów rozwijających się.

Podjęcie do 31 stycznia 2002 r. nowej rundy negocjacji handlowych i zakończenie jej do 1 stycznia 2005 r.

¹² Szerzej por. *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju...*, s. 13–16.

uczestnicy spotkania w Katarze nazwali Rundą z Doha, a zestaw uzgodnionych tematów – *Doha Development Agenda* (DDA). Są nimi: rolnictwo, usługi (banki, ubezpieczenia, łączność, turystyka), taryfy artykułów przemysłowych, reguły WTO (walka z dumpingiem, subsydia), rozwiązywanie sporów handlowych, środowisko, zamówienia publiczne, ułatwienie wymiany handlowej, inwestycje, polityka konkurencji, dostęp do leków (TRIPS), handel oraz transfer technologii.

Istotnym okazał się *lobbying*, tzw. Grupy z Cairns (koalicja 18 największych eksporterów płodów rolnych), która przed konferencją w Katarze spotkała się w Punta del Este (Urugwaj), aby rozmawiać o reformie eksportu rolnictwa, zwłaszcza o eksporcie płodów rolnych, bez subwencji i posunięć protekcyjnych. Grupa z Cairns zażądała od WTO położenia kresu dyskryminacji rolnictwa i podjęcia reformy, która doprowadzi do likwidacji subwencji w eksporcie płodów rolnych. Tym samym zaproponowała reformę handlu rolnego poprzez likwidację wszelkich form subwencji w eksporcie, zdecydowaną poprawę dostępu do rynków oraz ograniczenie pomocy wewnętrznej, co wiąże się – według niej – z usunięciem wszelkich form pomocy prowadzących do wypaczania handlu i produkcji.

Dokumenty końcowe Szczytu Ziemi w Johannesburgu nawiązują również ściśle do konferencji ONZ, nt. finansowania rozwoju, w Monterrey z marca 2002 r. Podkreślono na niej rolę efektywnych i przewidywalnych środków finansowych w programach rozwoju

związanych z wymianą handlową. Po raz pierwszy, na konferencji poświęconej finansowaniu rozwoju krajów najuboższych, reprezentowane były w jednym miejscu instytucje uczestniczące w walce z ubóstwem: ONZ, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, a także przedstawiciele rządów, świata biznesu, finansjery oraz organizacji pozarządowych. Uczestnicy podkreślili, iż globalizacja ekonomiczna musi iść w parze z „globalizacją solidarności” i że sama pomoc finansowa nie wystarczy. Konieczne jest partnerstwo pomiędzy krajami bogatymi i biednymi, a pomoc finansowa przyniesie oczekiwane rezultaty jedynie wówczas, gdy trafi do dobrze rządzonych i zarządzanych państw. Istotna jest również zasadnicza zmiana filozofii pomocy finansowej – „nic za darmo”, otrzymanie pomocy bowiem musi być powiązane z aktywnością starającego się o tę pomoc. Obok hasła głoszonego w drugiej połowie lat 80.: *trade not aid* – „handel, a nie pomoc”, związanego z Rundą Urugwajską Układu Ogólnego w sprawie Cel i Handlu (GATT – *General Agreement on Tariffs and Trade*), pojawiło się także kolejne: *aid for trade* – czyli „pomoc, by rozbudzić handel”.

Deklarację z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju i Plan działań należy traktować jako zobowiązanie do zwalczania ubóstwa z jednoczesną troską o zachowanie zasobów naturalnych Ziemi. Zgodnie z zasadami przyjętymi na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro sygnatariusze Deklaracji z Johannesburga zgodzili się, iż ochrona środowiska oraz rozwój społeczny i gospodarczy mają fundamentalne znaczenie

dla zrównoważonego rozwoju. Aby osiągnąć taki rozwój, zobowiązano się do opracowania praktycznego i jasno określonego planu, który powinien doprowadzić do wykorzenia ubóstwa i rozwoju ludzi. Emanacją tej deklaracji stał się *Plan działań*, który wskazuje, jak zwalczać ubóstwo, nie niszcząc zasobów naturalnych Ziemi.

W punkcie piątym *Deklaracji z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju* czytamy, iż sygnatariusze powyższego dokumentu przyjmują na siebie zbiorową odpowiedzialność za dokonanie dalszego postępu w zakresie współzależnych i nawzajem wspierających się filarów zrównoważonego rozwoju – rozwoju gospodarczego, rozwoju społecznego i ochrony środowiska – i ich wzmocnienia na szczeblu lokalnym, krajowym, regionalnym i globalnym. Uznają jednocześnie (punkt 11), że wykorzenie ubóstwa, zmiana wzorców konsumpcji i produkcji oraz ochrona i zarządzanie zasobami naturalnymi są dla rozwoju gospodarczego i społecznego nadrzędnym celem i istotnym warunkiem spełniającym zrównoważony rozwój.

Zmniejszająca się różnorodność biologiczna, zubożenie zasobów ryb, pustynnienie, utrata coraz większej powierzchni żyznych gruntów, negatywne skutki zmian klimatu, coraz częstsze klęski żywiołowe powodują – jak podaje punkt 13 – że kraje rozwijające się mogą okazać się coraz mniej odporne na zanieczyszczenie powietrza, wód i mórz, co pozbawić może miliony istnień ludzkich zdolności zapewnienia sobie godnego życia. Sygnatariusze

uznali, że globalizacja nadała nowy wymiar tym wyzwaniom. Szybka integracja rynków, mobilność kapitału i znaczący wzrost przepływów środków inwestycyjnych na całym świecie stworzyły nowe wyzwania i możliwości dla zrównoważonego rozwoju (punkt 14). W zobowiązaniach do realizacji zrównoważonego rozwoju (szczególnie punkty: 18 i 19) znajdujemy wyraźną deklarację, iż aby zagwarantować niepodzielną godność człowieka należy: podejmować konieczne i natychmiastowe decyzje ustanawiające poziomy docelowe, harmonogramy i partnerstwa, które winny mieć na celu szybką poprawę dostępu do podstawowych potrzeb (takich jak: czysta woda, urządzenia sanitarne, dostateczne schronienie, energia, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo żywności i ochrona różnorodności biologicznej); zapewniać: dostęp do środków finansowych, korzyści z otwarcia rynków, rozwój potencjału wykonawczego, zastosowanie nowoczesnej technologii, wdrażając jednocześnie mechanizmy sprzyjające transferowi technologii, rozwojowi zasobów ludzkich, edukacji i szkoleniom; priorytetowo traktować walkę z ogólnoswiatowymi czynnikami stanowiącymi poważne zagrożenie dla zrównoważonego rozwoju narodów świata (do czynników tych zaliczono: chroniczny głód; niedożywienie; okupację przez obce siły; konflikty zbrojne; problemy związane z narkotykami; zorganizowaną przestępczość; korupcję; klęski żywiołowe; nielegalny handel bronią; przemyt osób; terroryzm; nietolerancję i nawoływanie do nienawiści rasowej, etnicznej, religijnej

i innego rodzaju; ksenofobię, a także choroby zakaźne i chroniczne – zwłaszcza aids, malarię i gruźlicę)¹³.

W ramach dyskusji na Szczycie w Johannesburgu omawiano możliwe do realizacji działania o charakterze globalnym (transregionalnym, transkontynentalnym), jak i lokalnym, które mają przyczynić się jednocześnie do zintegrowania rozwoju gospodarczego, społecznego i ochrony środowiska – jako niezależnych i wzajemnie wzmacniających się filarów zrównoważonego rozwoju. Do nadrzędnych celów i istotnych warunków zrównoważonego rozwoju mają należeć: wykorzenienie ubóstwa, zmiana wzorców konsumpcji i produkcji oraz ochrona i zarządzanie bazą zasobów naturalnych dla rozwoju gospodarczego i społecznego.

W *Planie działań*, obok proponowanych w *Deklaracji z Johannesburga* celów i zadań przed jakimi stoi ludzkość, chcąc zapobiegać ubóstwu, jednocześnie nie niszcząc środowiska naturalnego, trzeba wymienić jeszcze: zmniejszenie do 2015 r. o 50% liczby osób żyjących poniżej granicy ubóstwa¹⁴, czyli za 1

dolara lub mniej dziennie; zmniejszenie w tym samym terminie o połowę liczby ludności nie mającej dostępu do bezpiecznej wody pitnej; powiązanie handlu i rozwoju z ochroną środowiska; ustanowienie światowego funduszu solidarności mającego na celu wykorzenienie ubóstwa; przyczynianie się do rozwoju społeczeństw i jednostek w krajach rozwijających się; uznanie, że Partnerstwo Publiczno-Prywatne (PP-P) jest obiecującym sposobem na przyciągnięcie kapitału prywatnego do krajów najbiedniejszych¹⁵; osiągnięcie porozumienia o ochronie wybranych regionów mórz i oceanów, aby odnowić do 2015 r. zasoby rybne, które ucierpiały wskutek nadmiernego połowu pewnych gatunków; uzgodnienie, że do 2020 r. związki chemiczne będzie się wytwarzać i stosować w taki sposób, aby jak najbardziej zmniejszyć ich szkodliwe oddziaływanie na ludzi i środowisko naturalne; ustalenie, że porozumienie o patentach przyjęte przez Światową Organizację Handlu nie powinno uniemożliwiać krajom biednym zapewnienia lekarstw wszystkim potrzebującym; wezwanie, aby kraje bogate prze-

¹³ Szerzej por. *Deklaracja z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju*. Internet: http://www.mos.gov.pl/rio10/johannesburg/Deklaracja_pl.doc.

¹⁴ W krajach Afryki Południowej na niedożywienie cierpi łącznie 14 milionów osób. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO – *Food and Agriculture Organization of the United Nations*) podaje, że krajem najbardziej dotkniętym ww. kryzysem jest Zimbabwe. Pilnej pomocy żywnościowej potrzebuje tam aż 6 milionów osób.

¹⁵ W przedsięwzięciach typu PP-P prywatni inwestorzy mają włączać się w realizację długoterminowych inwestycji publicznych, prowadzonych przez samorządy lokalne, organizacje obywatelskie czy rządy, a także uczestniczyć w świadczeniu publicznych usług. Partnerzy dzielić się mają na równi odpowiedzialnością, kosztami i zyskami.

znaczyły na pomoc rozwojową dla krajów biednych 0,7% swego produktu krajowego brutto¹⁶; zapewnienie, aby do 2010 r. osłabło tempo wymierania rzadkich odmian fauny i flory; zmniejszenie do 2015 r. o 2/3 wskaźnika śmiertelności wśród niemowląt i dzieci oraz o 3/4 wskaźnika śmiertelności matek przy porodzie; uznanie dostępności zasobów wody słodkiej za najważniejszy czynnik niezbędny dla zrównoważonego rozwoju; ułatwienie dostępu do tanich, odnawialnych źródeł energii; zapewnienie dostępu do opieki zdrowotnej zgodnego z podstawowymi prawami człowieka, wartościami religijnymi i kulturowymi; zapewnienie dostępności lekarstw dla wszystkich potrzebujących, nadto potwierdzenie zasady, że chronić środowisko trzeba nawet wtedy, gdy dowody naukowe potencjalnego zagrożenia dla ekosystemu naszej planety nie są jednoznaczne (*precautionary approach* – zasada ostrożności)¹⁷.

Na Szczyt Ziemi w Johannesburgu przybyło ponad 60 tys. delegatów ze 160 krajów. Jednak szczególną uwagę przyciągał fakt, iż obok ponad 100 szefów państw i rządów, licznych przedstawicieli związków zawodowych, samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych zaznaczyła się bardzo wyraźnie aktywna obecność wielu or-

ganizacji sektora prywatnego, przedstawicieli świata biznesu oraz grup interesu, które coraz większą uwagę przykładają do praktycznego stosowania zasad zrównoważonego rozwoju (np. Business Action for Sustainable Development, który zrzesza kilka wielkich korporacji międzynarodowych). Była to wyraźna różnica w stosunku do Szczytu w Rio de Janeiro.

Zarysowało się również możliwe (konieczne!) partnerstwo określane mianem trójkąta na rzecz praktycznej realizacji zrównoważonego rozwoju: „rządy – biznes – pozarządowe organizacje ekologiczne”. Cele i założenia zrównoważonego rozwoju – przyjęte zarówno przez *Globalny program działań (Agendę 21)*, jak i *Plan działań*, który wskazuje, jak zwalczać ubóstwo, nie niszczyć zasobów naturalnych Ziemi – wymagają koniecznego zastosowania mechanizmu, w którym zarówno rządy (posiadające w dyspozycji instrumenty prawne i ekonomiczne), biznes (dysponujący kapitałem), jak też organizacje pozarządowe (mające najlepsze rozeznanie w lokalnych i regionalnych potrzebach ekologicznych), tworząc ekorozwojową koalicję, staną się kluczowym antidotum na współczesny kryzys ekologiczny.

¹⁶ Na razie 0,7% PKB wydaje tylko pięć krajów: Dania, Holandia, Luksemburg, Norwegia i Szwecja. USA przeznaczają na ten cel 0,1% PKB. Średni odsetek pomocy wynosi obecnie 0,22% PKB, czyli 67 dolarów rocznie na jednego mieszkańca bogatej Północy.

¹⁷ Szerzej por.: J. M i z a k: *Informacja o rezultatach Światowego Szczytu ws. Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu*. Warszawa 2002; R. J a c o b y: *Szczyt Ziemi: sukces czy porażka?* Warszawa 2002; *Plan działań*. Internet: http://www.mos.gov.pl/roi10/johannesburg/Plan%20Dzialan_pl.doc.

Sławomir Baczulis:

***The idea of balanced development
in final documents of the Earth Summits
in Rio de Janeiro and Johannesburg***

The process of civilization and cultural development at growing ecological crisis requires pro-ecological comprehensive changes in all spheres of public life. Their base should become an idea defined as “balanced development” whose essence is aspiration for harmonizing social and economic spheres of man’s life with nature. The result of the harmony comprehended in this way may influence the quality of life increasing its natural and cultural values and steering it towards justice within species, generations, and regions.

The balanced development include transformations in economy, society, technique and space, all aiming at securing welfare for the present and future generations, as well as durability and variety of nature including each aspect of human life. All the processes may take place due to securing a demanded quality of environment and people’s health, nature conservation, understanding pro-ecological trends in politics and economy including rational using of natural resources (renewable and nonrenewable). The mentioned above issues in the context of the balanced development idea are quoted by signatories of final documents at the Earth Summits in Rio de Janeiro and Johannesburg.

The paper presents an outline of methods of realising and achieving aims in spheres of society, politics, economy, and nature – according to the idea of balanced development included in the *Declaration from Rio on Environment and Development (the Earth Charter)*, the *Global Program of Action – Agenda 21*, *Political Declaration of Johannesburg on the Balanced Development*, and the *Scheme of Action* pointing at fighting against poverty not destroying natural resources of the Earth.